

Η ΜΟΛΥΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

● **Τοῦ Γεωργίου Ἰ. Μαντζαρίδη,**
Ὁμότιμου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

Ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος δέν ἀποτελεῖ μερικό ἤ τοπικό φαινόμενο, ἀλλά γενικό καί παγκόσμιο. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικό ὅτι τό οἰκολογικό πρόβλημα ἐπισημάνθηκε καί ἔγινε εὐρύτερα συνειδητό μέ τήν διάδοση τῆς παγκοσμιοποιήσεως. Εἰδικότερα ὅμως ἡ ἀνάπτυξη τῆς νεώτερης τεχνολογίας, μέ τίς ἄμεσες καί πολλαπλές ἐπιπτώσεις της στό περιβάλλον καί στίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ αὐτό, ὄξυνε τό οἰκολογικό πρόβλημα καί τό μετέτρεψε σέ ραγδαία οἰκολογική κρίση καί ἐκτεταμένη οἰκολογική καταστροφή.

Οἱ ρίζες τοῦ φαινομένου αὐτοῦ βρίσκονται οὐσιαστικά στήν νεωτερικότητα καί τροφοδοτοῦνται ἀπό τό πνεῦμα καί τίς ἀρχές της. Ὁ νεωτερικός ἄνθρωπος ἔπαυσε νά βλέπει τόν κόσμο ὡς ἔργο τοῦ Θεοῦ καί ἄρχισε νά τόν ἀντιμετωπίζει ὡς δικό του κτῆμα. Ἐγκατέλειψε κάθε ἀναφορά πρός τόν Δημιουργό, πού τόν κατέστησε ἐκπρόσωπο καί οἰκονόμο του στήν κτίση, καί θέλησε νά συμπεριφερθεῖ ὡς ἀνεξέλεγκτος κύριος καί δυνάστης. Περιφρόνησε τήν ἠθική τῆς θρησκείας μέ τόν ἀσκητικό χαρακτήρα της

καί ἀντέταξε τήν ἠθική τῆς αὐθαιρεσίας μέ τήν ἁπλησία της. Ἀκολούθως τό ἰδεῶδες τῆς διαρκοῦς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καί εὐημερίας, πλαισιωμένο μέ τίς ἐντυπωσιακές κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας, ὁδήγησε στήν ἐξαντλητική χρήση καί τήν κατάχρηση τοῦ περιβάλλοντος μέ ὅλες τίς συμπαρομαρτοῦσες μολύνσεις καί καταστροφές του.

Ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος συνδέεται ἄμεσα μέ αὐτόν πού περιβάλλεται ἀπό αὐτό, δηλαδή μέ τόν ἄνθρωπο. Σέ ὕμνο τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας παρουσιάζεται ὁ ἄνθρωπος νά ἐξομολογεῖται καί νά λέει: «Γέγονα... μολυσμός ἀέρος καί γῆς καί ὑδάτων· σῶμα γάρ ἐμίανα, ψυχήν καί νοῦν ἐσπίλωσα παραλόγοις πράξεσι, Θεῷ ἐχθρός πέφυκα»[1]. Ἡ μόλυνση τοῦ ἀνθρώπου δέν περιορίζεται στόν ἑαυτό του, στήν ψυχή καί τό σῶμα του, ἀλλά μεταδίδεται καί στό περιβάλλον, πού εἶναι τό εὐρύτερο σῶμα του. Ταυτόχρονα ἡ μόλυνση αὐτή ἀντανακλᾶται στόν ἄνθρωπο καί ἀποτυπώνεται στήν ψυχή καί τό σῶμα του.

Δέν μπορεῖ νά μολύνεται ὁ ἄνθρωπος καί νά παραμένει ἀμόλυντο τό περιβάλλον. Ὅπως δέν μπορεῖ νά μολύνεται τό περιβάλλον καί νά παραμένει ἀνεπηρέαστος ὁ ἄνθρωπος. Τό φυσικό περιβάλλον εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Καί ἡ μόλυνσή του εἶναι ἁμαρτία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Τό περιβάλλον δέν διαθέτει ἐλευθερία. Δέχεται παθητικά τίς ἀνθρώπινες ἐνέργειες καί ἀφήνει νά ἐκδηλωθοῦν οἱ φυσικές συνέπειές τους. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως, πού διαθέτει νοῦ καί ἐλευθερία, μπορεῖ νά ἐλέγχει τίς ἐνέργειές του πρός τό φυσικό, ὅπως καί πρός τό κοινωνικό περιβάλλον του, καί νά λαμβάνει προστατευτικά μέτρα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς μολύνσεως πού ἔρχεται ἀπό αὐτό.

Ἡ μόλυνση τοῦ ἀνθρώπου δημιουργεῖται μέ τήν μόλυνση τοῦ νοῦ του. Ὁ νοῦς εἶναι δέκτης καί ρυθμιστής τῶν αἰσθήσεων καί τῶν πράξεων. Αὐτός ἀποτελεῖ τό τελειότερο αἰσθητήριο τοῦ ἀνθρώπου, τόν ὀφθαλμό τῆς ψυχῆς του. «Ὅπως ὁ μικροσκοπικός, σέ σχέση μέ τό ὅλο σῶμα, ὀφθαλμός καθοδηγεῖ ὅλον τόν ἄνθρωπο, κατά τόν ἴδιο τρόπο ἡ ἀκρότατη δύναμη τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς, ἔχει τήν φυσική δυνατότητα νά κατευθύνει ὅλο τό ψυχικό δυναμικό καί νά διαμορφώνει ἀνάλογα τίς ἐπιλογές τῶν ἄλλων ψυχικῶν ὀργάνων»[2].

Ὁ κόσμος καί τά πράγματα τοῦ κόσμου ἀποτυπώνονται στόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖ φωλιάζουν οἱ μνῆμες ὅλων ἐκείνων μέ τά ὁποῖα ἔρχεται σέ ἐπαφή ὁ ἄνθρωπος, δηλαδή τά νοήματα. Ὅταν τά νοήματα αὐτά εἶναι καθαρά, τότε καί οἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ τό περιβάλλον του εἶναι σωστές καί φυσιολογικές. Ὅταν ὅμως τά νοήματα συνδέονται μέ πάθη ἤ μέ ἐμπαθεῖς καταστάσεις, τότε καί οἱ σχέσεις του αὐτές διαστρέφονται καί γίνονται ἐμπαθεῖς· μολύνονται καί καθίστανται ἑστίες μολύνσεως τοῦ περιβάλλοντος. Ἄν οἱ ἑστίες αὐτές δέν ἐξαλειφθοῦν, δέν μπορεῖ νά ἀποφευχθεῖ ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, διακρίνοντας τά πράγματα ἀπό τά νοήματα καί τά ἐμπαθή νοήματα, γράφει· ἄλλο εἶναι τό πράγμα, ἄλλο τό νόημα καί ἄλλο τό ἐμπαθές νόημα. Πράγμα εἶναι ὁ ἄνδρας, ἡ γυναίκα, τό χρυσάφι καί τά ἑξῆς· νόημα εἶναι ἡ ἁπλή μνήμη κάποιου πράγματος· πάθος εἶναι ἡ ἄλογη φιλία ἤ τό ἄκριτο μίσος ἀπέναντι σέ κάτι ἀπό τά προηγούμενα, καί ἐμπαθές νόημα ὁ λογισμός πού συντίθεται ἀπό πάθος καί νόημα[3].

Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου μολύνεται, ὅταν ἀναμιγνύονται τά νοήματα μέ τά πάθη. Τά πάθη αἰχμαλωτίζουν τόν νοῦ, ἐμποδίζουν τήν πνευματική του ἐλευθερία καί τόν ἐγκλωβίζουν στά πράγματα. Ἔτσι δημιουργοῦνται οἱ ἐμπαθεῖς καταστάσεις, πού προκαλοῦν σύγχυση στόν ἄνθρωπο καί στίς σχέσεις του μέ τό περιβάλλον. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου παύει νά λειτουργεῖ σωστά, σκοτίζεται, χάνει τήν δυνατότητα νά στραφεῖ πρός τόν ὑπέρτατο Νοῦ πού ἑνοποιεῖ τά πάντα, διασπᾶται καί γίνεται δοῦλος τῶν ἐμπαθῶν λογισμῶν. Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, ὁλόκληρος δηλαδή ὁ ἐσωτερικός του κόσμος, μετεωρίζεται καί ἐγκλωβίζεται σέ αὐτά πού ἔχει ἤ πού σκέφτεται νά ἀποκτήσει· «ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρός ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καί ἡ καρδία ὑμῶν»[4].

Κατά συνέπεια λοιπόν καί ἡ ἀπαλλαγή τοῦ νοῦ ἀπό τήν μόλυνση δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς τήν ἀνάκληση τῆς αἰχμαλωσίας τῶν λογισμῶν του καί τήν ἀποκόλλησή του ἀπό τά πράγματα. Ὅταν ὁ νοῦς ἐλευθερώνεται

---

[1] *Παρακλητική, Στιχηρόν Ἑσπερινοῦ Δευτέρας, ἦχος βαρύς.*

[2] *Χρυσοστόμου Μοναχοῦ Διονυσιάτου, Θεός Λόγος καί ἀνθρώπινος λόγος. Οἱ ἐνέργειες τῆς ψυχῆς στήν πατερική ἀνθρωπολογία, Ἱ. Μονή Διονυσίου, Ἅγιον Ὄρος 1998, σ.45.*

[3] *Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Κεφάλαια περί ἀγάπης 3,42-43, PG 90, 1029AB.*

ἀπό τά πράγματα, ὅταν ἀποδεσμεύεται ἀπό τό βάρος τῶν ἐμπαθῶν προσκολλήσεων καί ἐπιστρέφει στήν καρδιά, ἀνακτώντας ἐκεῖ τήν θέση πού τοῦ ἀνήκει, τότε ἐλευθερώνονται καί τά νοήματα ἀπό τά πάθη. Ἔτσι καθαρίζει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἀναδύονται ἀπαθεῖς λογισμοί καί ἀποκαθίστανται σωστές καί φυσιολογικές σχέσεις μέ τό φυσικό, ὅπως καί μέ τό κοινωνικό περιβάλλον.

Ὅταν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος μολύνεται καί καταστρέφει τόν ἑαυτό του, δέν μπορεῖ νά ἐξυγιάνει καί νά διασώσει τό περιβάλλον του. Γι' αὐτό ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος πρέπει νά ξεκινήσει ἀπό τήν αὐτοπροστασία τοῦ ἀνθρώπου καί νά ἐπικεντρωθεῖ στήν κάθαρση τοῦ νοῦ καί τήν ἀπελευθέρωση τῶν νοημάτων του ἀπό τά πάθη. Πρέπει νά ἐξυγιανθεῖ πρῶτα ὁ νοῦς καί νά ἀποκατασταθοῦν σωστοί λογισμοί. Ἂν δέν πολεμηθοῦν τά πάθη καί δέν καθαρθοῦν οἱ λογισμοί ἀπό αὐτά, δέν εἶναι δυνατό νά ὑπάρξουν σωστές καί φιλικές πρός τό περιβάλλον σχέσεις καί ἐνέργειες.

Δέν μπορεῖ κάποιος νά ἀντιμετωπίζει τά πράγματα μόνο ὠφελιμιστικά καί νά συμπεριφέρεται σωστά ἀπέναντί τους. Δέν μπορεῖ νά θεωρεῖ τόν συνάνθρωπό του ὡς ἀντικείμενο ἐκμεταλλεύσεως ἤ ὡς μέσο ἱκανοποιήσεως τῶν ἐπιθυμιῶν του καί νά ἔχει σωστές σχέσεις μαζί του. Γιά νά βλέπει ὁ ἄνθρωπος καθαρά τόν κόσμο καί νά ἔχει σωστές σχέσεις μέ τούς συνανθρώπους καί τό εὐρύτερο περιβάλλον του, χρειάζεται νά καταπολεμήσει τά πάθη πού μολύνουν τά νοήματά του: «Οὐ πρός τά πράγματα ὁ νοῦς πολεμεῖ τοῦ θεοφιλοῦς, οὐδέ πρός τά νοήματα· ἀλλά πρός τά πάθη τά τοῖς νοήμασι συνεζευγμένα»[5].

Μέ τά δεδομένα αὐτά εἶναι φανερό ὅτι ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος πρέπει νά τοποθετηθεῖ στό ὀργανικό της πλαίσιο καί νά ἰδωθεῖ μέ εὐρύτερη προοπτική. Δέν μπορεῖ δηλαδή νά γίνεται σοβαρός λόγος γιά τήν ἀντιμετώπισή της, χωρίς τήν ἀνάληψη πραγματικοῦ ἀγώνα γιά τήν κάθαρση τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ καί τήν ἀποκατάσταση τῆς φυσιολογικῆς του λειτουργίας. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ τόν νοῦ χωρισμένο ἀπό τήν καρδιά του, μολυσμένο μέ ἐμπαθεῖς λογισμούς, ἐγκλωβισμένο στά πράγματα, δέν μπορεῖ νά διατηρεῖ ἀμόλυντο τό περιβάλλον του καί σωστές τίς σχέσεις του μέ αὐτό καί τούς ἀνθρώπους. Δέν εἶναι δυνατό νά ζεῖ κολακεύοντας τά πάθη του καί ὑπηρετώντας μέ κάθε τρόπο καί μέσο τίς ἐμπαθεῖς διαθέσεις καί ὀρέξεις του, χωρίς νά προκαλεῖ γύρω του βλάβες καί καταστροφές. Γίνεται λοιπόν φανερό ὅτι τό οἰκολογικό πρόβλημα εἶναι καί ἀνθρωπολογικό.

Ὁ πόλεμος κατά τῶν παθῶν, πού βρίσκεται στό ἐπίκεντρο τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ἔχει κεντρική θέση καί στήν οἰκολογία. Βέβαια καί στίς μή χριστιανικές ἠθικές δέν εἶναι ἄγνωστος ὁ πόλεμος αὐτός. Τό ἴδιο, ἄν καί σέ χαμηλότερο βαθμό, μπορεῖ νά λεχθεῖ καί γιά τίς μή χριστιανικές οἰκολογίες. Ἐνῶ ὅμως οἱ ἠθικές καί πολύ περισσότερο οἱ οἰκολογίες αὐτές βλέπουν τόν πόλεμο κατά τῶν παθῶν ἐπιλεκτικά καί περιορίζονται σέ ἐξωτερικά πάθη πού θεωροῦνται καί κοινωνικῶς ἐπιλήψιμα, ἡ χριστιανική ἠθική προχωρεῖ στόν ἔσω ἄνθρωπο καί ἀνάγει ὅλα τά πάθη στήν ἀνθρωπολογική τους αἰτία, ὅπου τοποθετεῖ καί τήν ἀποτελεσματική καταπολέμησή τους. Ὅσο δέν ἀντιμετωπίζεται ἡ πρωταρχική αἰτία τῶν παθῶν, ἀλλά γίνονται ἐπιφανειακές μόνο ἐπεμβάσεις καί τεχνικές διευθετήσεις πού δέν ἐγγίζουν τό ἀνθρωπολογικό τους ὑπόβαθρο, ἡ κατάσταση διαρκῶς θά ἐπιδεινώνεται.

Πῶς ἐμφανίζονται ὅμως τά πάθη στόν ἄνθρωπο καί ποιά εἶναι ἡ ἀρχική τους αἰτία;

Αἰτία τῆς ἐμφανίσεως τῶν παθῶν κατά τήν χριστιανική ἠθική εἶναι ἡ κακή φιλαυτία. Καί τέτοια φιλαυτία εἶναι «ἡ πρός τό σῶμα ἐμπαθής καί ἄλογος φιλία»[6]. Ἐγκαταλείποντας ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου τόν Θεό καί περιοριζόμενος στόν κτιστό κόσμο, στρέφεται πρός τό σῶμα του. Ἡ ἐμπαθής ὅμως καί ἄλογη ἀγάπη πρός τό σῶμα στρέφει τόν ἄνθρωπο ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἔτσι παρουσιάζεται τό παράδοξο φαινόμενο νά γίνεται ὁ ἄνθρωπος φίλαυτος ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του. Συμβαίνει δηλαδή νά ἐχθρεύεται καί νά καταστρέφει τόν ἑαυτό του ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης πρός τόν ἑαυτό του.

Ἡ ἀφροσύνη αὐτή προκύπτει ἀπό τήν ἀλλοτρίωση τοῦ νοῦ ἀπό τόν Θεό: «Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἔστι Θεός»[7]. Ὅταν ὅμως ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀποστατήσει ἀπό τόν Θεό, λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, γίνεται «κτηνώδης» ἤ «δαιμονιώδης»· ἀποστατεῖ ἀπό τά ὅρια τῆς φύσεώς του, ἐπιθυμεῖ μέ ἀκόρεστη πλεονεξία τά ξένα πράγματα καί παραδίδεται μέ ἀπληστία στίς ἡδονές[8]. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος χά-

[4] *Ματθ. 6,21.*

[5] *Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, ὅπ. 3, 40, PG 90, 1028D-1029A.*

[6] *Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, ὅπ. 3,8, PG 90, 1020A.*

[7] *Ψαλμ. 13,1.*

[8] *Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία 51,6, ἔκδ. Σ. Οἰκονόμου, Γρη-*

νει τήν ἀξιοπρέπειά του, αἰχμαλωτίζεται ἀπό τά πάθη καί γίνεται ὑποχείριό τους. Ὁ νοῦς του σκοτίζεται, καί ὁ πολιτισμός πού δημιουργεῖ ὁδηγεῖται βαθμηδόν στήν «κτηνώδη» καί «δαιμονιώδη» κατάσταση πού ἀντιμετωπίζουμε σήμερα.

Ὁ νοῦς, πού εἶναι ὁ ὀφθαλμός τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί κατέχει ἡγεμονική θέση στήν ὕπαρξή του, παύει νά ἐνεργεῖ ἐλεύθερα καί ἐνορατικά. Ὑποκύπτει στίς αἰσθήσεις καί τήν λογική τῶν αἰσθητῶν, καί προσκολλᾶται μέσω αὐτῶν στά πράγματα. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος διασπᾶται καί παρασύρεται ἀπό τίς ἄλογες σκέψεις καί ἐπιθυμίες του. Ἡ «ἀλογία» αὐτή, πού ἀποτυπώνεται στήν συμπεριφορά καί τίς ἐνέργειές του, καθρεφτίζεται καί στό περιβάλλον. Ἡ «ἄλογος πρός τό σῶμα φιλία» γίνεται καί ἄλογος πρός τήν φύση καί πρός τό περιβάλλον σχέση. Ὅπως ὁ καθαρός νοῦς ἀντανακλᾶ καί στό περιβάλλον τήν καθαρότητά του, ἔτσι καί ὁ μολυσμένος νοῦς ἀποτυπώνει καί στό περιβάλλον τόν μολυσμό του.

Ὁ ἄνθρωπος ζεῖ καί ἐνεργεῖ ὡς μέλος κάποιας κοινωνίας. Ἐκτός ἀπό τόν ἀτομικό νοῦ τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὑπάρχει καί ὁ συλλογικός ἀνθρώπινος νοῦς, ὅπως ὑπάρχει καί ἡ συλλογική ἀνθρώπινη συνείδηση. Καί ὅπως ὁ μολυσμένος νοῦς κάθε προσώπου δημιουργεῖ ἐμπαθεῖς προσωπικούς λογισμούς, ἔτσι καί ὁ μολυσμένος νοῦς τοῦ συνόλου δημιουργεῖ ἐμπαθεῖς συλλογικούς λογισμούς. Ἡ δημιουργία ἐμπαθῶν συλλογικῶν λογισμῶν προκύπτει συνήθως μετά ἀπό μακρά ἱστορική διεργασία. Ἀντίθετα οἱ ἀπαθεῖς καθαροί λογισμοί σέ προσωπικό ἤ συλλογικό ἐπίπεδο σχηματίζονται ἐξαρχῆς μέ τήν ἄδολη προσέγγιση καί θεώρηση τῶν πραγμάτων. Τέτοιοι λογισμοί ἤ τέτοια νοήματα διαπιστώνονται σέ ἁπλοϊκά καί ἁγιασμένα πρόσωπα ἤ ὁμάδες.

Οἱ λογισμοί πού καλλιεργεῖ κάποιος γιά τούς ἄλλους εἶναι ἀποκαλυπτικοί γιά τόν ἑαυτό του. Ἡ καθαρότητα, ὅπως καί ἡ πονηρία πού ὑπάρχει στόν νοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἐπιδρᾶ καί στούς ἄλλους. Οἱ καλοί λογισμοί προωθοῦν εἰρηνικές σχέσεις, ἐπηρεάζουν εὐνοϊκά τό περιβάλλον καί προσδιορίζουν θετικά τίς καταστάσεις. Ἀντίθετα οἱ ἐμπαθεῖς λογισμοί προκαλοῦν διαταραχές, διαμορφώνουν ἀρνητικά τό περιβάλλον καί προσδιορίζουν ἀρνητικά τίς καταστάσεις. Εἰδικότερα γιά τήν σπουδαιότητα τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν καταστάσεων ὑπενθυμίζουμε τό γνωστό κοινωνιολογικό θεώρημα τοῦ ἀμερικανοῦ κοινωνιολόγου William Thomas, κατά τό ὁποῖο, «ὅταν τά μέλη κάποιας κοινότητας προσδιορίζουν μία κατάσταση ὡς πραγματική, τότε ἡ κατάσταση αὐτή γίνεται πραγματική στίς συνέπειές της»[9].

Φυσική συνέπεια τῆς καλλιέργειας καλῶν λογισμῶν εἶναι ἡ θετική θεώρηση καί ἀντιμετώπιση τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ ἀββᾶς Δωρόθεος, ἀσκητής καί συγγραφέας τοῦ ἕκτου αἰώνα, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά προσέχει ἰδιαίτερα τίς σχέσεις του μέ τούς ἀνθρώπους καί τά πράγματα· νά μήν τά βλέπει κακῶς, νά μήν κάνει κατάχρηση σέ τίποτε, νά μήν ἀφήνει κάτι νά καταστραφεῖ ἤ νά πεταχθεῖ, ἀλλά καί ἄν ἀκόμα δεῖ κάτι πεταμένο, νά τό πάρει καί νά τό βάλει στόν τόπο του[10]. Καί ὁ σύγχρονός μας ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης γράφει: «Νά ἕνα πράσινο φύλλο στό δέντρο, κι ἐσύ τό ἔκοψες χωρίς λόγο. Ἄν καί δέν εἶναι ἁμαρτία, ὅμως, πῶς νά τό πῶ, προκαλεῖ οἶκτο· ἡ καρδιά πού ἔμαθε νά ἀγαπᾶ λυπᾶται καί τό φύλλο καί ὅλη τήν κτίση»[11].

Ὅπως γίνεται φανερό, ἡ θετική αὐτή ἀντιμετώπιση τοῦ περιβάλλοντος δέν ἀναφέρεται σέ γενικότητες οὔτε περιορίζεται στά μεγάλα, ἀλλά καλύπτει τά πάντα καί προχωρεῖ σέ συγκεκριμένες λεπτομέρειες. Αὐτό δέν προκύπτει ἀπό σχολαστικότητα, ἀλλά ὑπαγορεύεται ἀπό ἀκρίβεια συνειδήσεως καί λεπτότητα καρδιᾶς· σπλαχνικῆς καρδιᾶς πού καίεται «ὑπέρ πάσης τῆς κτίσεως, ὑπέρ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν ὀρνέων καί τῶν ζώων καί τῶν δαιμόνων, καί ὑπέρ παντός κτίσματος»[12]. Ἡ εὐαισθησία αὐτή γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος, πού γίνεται εὔκολα ἀντιληπτή κατά τήν ἐπίσκεψη τῶν μοναστηριῶν καί τῶν ἀσκητηρίων, ἀποτυπώνεται καί στά μοναστηριακά Τυπικά[13].

Ἡ συσσώρευση τοῦ κοινωνικοῦ κακοῦ, πού παρατηρεῖται στήν ἐποχή μας, ἐπιφέρει τήν συσσώρευση νοσηρῶν λογισμῶν σέ εὐρύτερες διαστάσεις καί μέ σημαντικότερες ἐπιπτώσεις στήν προσωπική καί τήν συλλογική συνείδη-

---

γορίου τοῦ Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΚΒ', Ἀθῆναι 1861, σ. 114-115.

[9] Βλ. W. Thomas, The Unadjusted Girl, Boston 1931, σ. 331.

[10] Βλ. Ἀββᾶ Δωροθέου, Διδασκαλία 3.3, PG 88,1656D.

[11] Ἀρχιμ. Σωφρονίου, Ὁ ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 102003, σ. 454.

[12] Ἰσαάκ Σύρου, Λόγος 81, ἔκδ. Ἰ. Σπετσιέρη, Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, Τά εὑρεθέντα ἀσκητικά, Ἀθῆναι 1895, σ. 306.

[13] Βλ. πχ. Τυπικόν ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ, ἔκδ. Ph. Meyer, Die Haupturkun den für die Geschichte der

ση τῶν ἀνθρώπων. Τό φαινόμενο μάλιστα αὐτό προσλαμβάνει καί διάφορα θεσμικά ἐρείσματα μέ τήν σύγχρονη παγκοσμιοποίηση. Οἱ πολίτες, πού θεωροῦνταν ἀθῶοι μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου, ἤδη ἀντιμετωπίζονται ἰσοβίως ὡς ὕποπτοι. Γι' αὐτό προβάλλεται καί ὡς ἀπαραίτητος ὁ ἠλεκτρονικός ἔλεγχος ὅλων τῶν πτυχῶν τῆς ζωῆς τους. Καί ὁ ἔλεγχος αὐτός προωθεῖται μεθοδικῶς ἐν ὀνόματι τῆς προστασίας καί τῆς ἀσφαλείας τῶν ἰδίων καί τῆς κοινωνίας. Ἔτσι ἐν ὀνόματι τῆς καταπολεμήσεως τῆς τρομοκρατίας ὅλοι ἀντιμετωπίζονται ὡς πιθανοί τρομοκράτες. Μία τέτοια ὅμως ἀντιμετώπιση τῶν ἀνθρώπων ἔχει ὀλέθριες ἐπιπτώσεις στήν προσωπική καί τήν κοινωνική ζωή τους. Στό ἐπίπεδο τῆς προσωπικῆς ζωῆς καλλιεργεῖ τήν καχυποψία, ἐνῶ στό ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὑποθάλπει ἐπιπλέον τήν ψυχρότητα, τίς διαβολές καί τήν ἀντικοινωνικότητα.

Τέλος ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, πού συσσωρεύεται καί γίνεται μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ὅλο καί πιό ἀπειλητική, καταγράφεται ἤδη μέ δραματικό τρόπο στόν τομέα τῆς οἰκονομίας. Ἡ οἰκονομία, πού ἐξέφραζε πάντοτε τίς ἠθικές καί κοινωνικές διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων, καί μέ τήν ὁποία συνέδεσε ἐξαρχῆς ὁ Χριστός τό ἦθος καί τήν πιστότητα τῶν Χριστιανῶν, αὐτονομήθηκε, παραμορφώθηκε καί προβλήθηκε ἡ ἴδια ὡς «ἐμπαθής λογισμός». Σήμερα ἡ πραγματική οἰκονομία κυριαρχεῖται ἀπό τήν χρηματοοικονομία, ἡ ὁποία μάλιστα φαλκιδεύει τήν πραγματική οἰκονομία καί ὁδηγεῖ σέ ἀδιέξοδα. Ἡ παραγωγική οἰκονομία ἔχει πάντοτε κάποια φυσικά ὅρια. «Καθετί πού αὐξάνει, λέει ὁ Μ.Βασίλειος, ὅταν φτάσει στό φυσικό του μέγεθος, σταματᾶ. Τό χρῆμα ὅμως τῶν πλεονεκτῶν (πού ἦταν πρωτίστως οἱ τοκογλύφοι τῆς ἐποχῆς του) δέν παύει ποτέ μέσα στήν ροή τοῦ χρόνου νά αὐξάνει»[14].

Τό χρῆμα τῆς χρηματοοικονομίας, πού ἐλέγχεται ἀπό τούς ἰσχυρούς τῆς γῆς, ἐνῶ δέν ἔχει καμία παραγωγική ἀξία, ὑποκαθιστᾶ καί ρυθμίζει τήν παραγωγική οἰκονομία. Ἐπειδή ὅμως δέν ὑπόκειται σέ κανένα φυσικό περιορισμό, οὔτε προσδιορίζεται οὐσιαστικά ἀπό τήν πραγματική οἰκονομία, παραδίδεται στήν ἀκόρεστη ἀνθρώπινη πλεονεξία καί ὁδηγεῖ σέ ἀπάνθρωπες καταστάσεις καί χαώδη ἀδιέξοδα. Ταυτόχρονα οἱ ἰσχυροί, πού κατέχουν καί χειρίζονται τά χρήματα αὐτά, ἀποτυπώνουν στά ἔργα τους καί τήν ποιότητα τοῦ ἤθους τους[15].

Μέ τήν θεοποίηση τῆς ἐργασίας ἀπό τήν

Athosklöster, Amsterdam 1965, σ. 121.

[14] *Βλ. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς Ψαλμόν 14,3, PG 29,276A.*

[15] *Ἄκρως ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης γιά τόν παρασιτικό χαρακτήρα τῆς ζωῆς τῶν τοκογλύφων. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, Κατά τοκιζόντων, PG 46,433-452.*

κομμουνιστική ἰδεολογία ὁ ἄνθρωπος ἀλλοτριώθηκε καί μεταβλήθηκε σέ ἁπλή παραγωγική μονάδα. Ἀλλά καί μέ τόν ὁλοκληρωτικό προσανατολισμό τῆς ἐργασίας στήν συγκέντρωση καί αὔξηση κεφαλαίου ἀπό τόν καπιταλισμό προωθήθηκε ἡ κατάχρηση τοῦ περιβάλλοντος καί ἡ κατασπατάληση τῶν φυσικῶν πόρων. Ἔτσι μεγιστοποιήθηκε ἡ ἀνθρωπογενής καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος καί ἄνοιξε ἡ λεωφόρος τῆς καταστροφῆς του.

Ἡ μεγάλη οἰκονομική κρίση, πού ξεκίνησε πρόσφατα ἀπό τόν τόπο μας καί ἐπεκτείνεται εὐρύτερα, προσλαμβάνοντας παγκόσμιες διαστάσεις, ἀποτελεῖ μιάν ἄλλη συνέπεια τῆς μολύνσεως τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Καί ἡ κρίση αὐτή, πού ἀναγνωρίζεται πλέον ἀπό τούς ἐπιφανέστερους ἀναλυτές ὡς συνέπεια τῆς βαθύτερης ἠθικῆς καί πνευματικῆς κρίσεως τῆς κοινωνίας, δέν μπορεῖ νά ἀντιμετωπιστεῖ ἀποτελεσματικά πουθενά ἀλλοῦ, παρά μόνο στόν ἀνθρώπινο νοῦ. Ὅταν ὁ καθένας βλέπει τά πράγματα καί τούς ἄλλους ὡς ἀντικείμενα ἐκμεταλλεύσεως καί δικοῦ του πλουτισμοῦ, ὅταν οἱ λογισμοί του συνδέονται καί συνυφαίνονται μέ τό πάθος τῆς πλεονεξίας, δέν εἶναι δυνατό νά μήν ἔχει στρεβλές κοινωνικές καί οἰκονομικές σχέσεις, καί νά μή μολύνει μέ τόν τρόπο αὐτό τήν κοινωνική ζωή.

Εἰδικότερα τό πάθος τῆς πλεονεξίας, μέ τίς δυνατότητες πού παρέχουν σήμερα ἡ ἐπιστήμη καί ἡ προηγμένη τεχνολογία, γίνεται τρομακτικό. Τό πάθος αὐτό μέσα στό γενικότερο πνεῦμα τῆς παγκοσμιοποιήσεως περιφρονεῖ τελείως τά πρόσωπα καί τά βλέπει ὡς ἀριθμούς. Ἐξάλλου οἱ κατέχοντες τήν ἐξουσία δεσμεύουν τά πρόσωπα μέ ἀριθμούς καί ἀναζητοῦν νά καθυποτάξουν τήν πανανθρώπινη κοινωνία στήν ἐξουσία τους. Ἡ πλεονεξία, πού χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο ὡς εἰδωλολατρία[16], δεσμεύει καθολικά τόν ἄνθρωπο καί κατευθύνει τήν ὕπαρξη καί τούς λογισμούς του ὡς πραγματική θρησκεία. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος κυριεύεται ἀπό τό πάθος αὐτό καί ὑποκύπτει στήν ἰδιότυπη αὐτή εἰδωλολατρία, μεταφέρεται στόν ἀντίποδα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δέν ἔχει πλέον σχέση μέ τόν νοῦ τοῦ Χριστοῦ[17], ἀλλά ἔχει τόν νοῦ τοῦ ἀντιχρίστου. Ἡ μετάλλαξη τῶν νοημάτων ἀπό τό πάθος τῆς πλεονεξίας παρουσιάζεται σήμερα ὡς οἰκουμενική πανδημία. Ἡ ἀποθέωση τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς μέ παράλληλη κατάρρευση τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας μαρτυρεῖ τόν «θρίαμβο τῆς ἁπλησταίας»[18].

Ἕνα ἰδιαίτερο γνώρισμα πού συνοδεύει τό κακό στήν ἐποχή μας εἶναι ἡ ἀναίδεια. Τό κακό δέν ἐμφανίζεται μόνο μέ τήν συνήθη του μορφή, ὡς παράσιτο δηλαδή στό σῶμα τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλά καί μέ ἀδιαντροπιά, ὅπως καί μέ κάποιο εἶδος καυχήσεως γιά τήν ποιότητά του. Ἡ προκλητική αὐτή προβολή τῆς ἀναίδειας πού ἀφθονεῖ στήν μετανεωτερικότητα ἔχει ὡς συνέπεια τήν δημιουργία καί διάδοση ἀναιδῶν λογισμῶν σέ προσωπικό καί κοινωνικό ἐπίπεδο, πού συνιστοῦν καί τόν φοβερότερο μολυσμό. Γιατί, ὅπως ἐπισήμανε ὁ ἀρχαῖος Εὐριπίδης, ἡ ἀναίδεια εἶναι «ἡ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποις νόσων πασῶν»[19].

Ἡ καταπολέμηση λοιπόν τῆς μολύνσεως καί τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος πρέπει νά θεμελιωθεῖ στήν καταπολέμηση τῆς κακῆς φιλαυτίας καί τήν καλλιέργεια καί προώθηση καλῶν λογισμῶν. Ἀλλά αὐτά προϋποθέτουν τήν κάθαρση τοῦ νοῦ καί τήν ἀποκατάσταση τῆς ἐσωτερικῆς ἑνότητας τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν ἐπιστροφή του στήν καρδία. Τά αἰτήματα αὐτά μᾶς εἰσάγουν στήν προοπτική τοῦ ὀρθόδοξου ἡσυχασμοῦ. Ἡ νήψη καί ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἑνότητας τοῦ διασπασμένου ἀνθρώπου ἀποτελοῦν, ὅπως εἶναι γνωστό, οὐσιώδη σκοπό τοῦ ἡσυχασμοῦ. Χωρίς τήν προϋπόθεση αὐτή δέν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά κυριαρχήσει πραγματικά στόν ἑαυτό του, νά καταπολεμήσει τήν φι-

[16] *Βλ. Κολ. 3,5.*
[17] *Βλ. Α΄ Κορ. 2,16.*
[18] *Βλ. τό φερώνυμο βιβλίο τοῦ J. Stiglitz (Βραβεῖο Νόμπελ Οἰκονομίας), Ὁ θρίαμβος τῆς ἁπληστίας. Ἡ ἐλεύθερη ἀγορά καί ἡ κατάρρευση τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας. Παπαδόπουλος, Ἀθήνα 2011.*
[19] *Εὐριπίδου, Μήδεια 471-2.*

λαυτία του καί νά ἀγαπήσει τόν Θεό κατά τήν ἀπαίτηση τῆς πρώτης καί μεγάλης ἐντολῆς. Γι' αὐτό δέν εἶναι καθόλου τυχαῖο ἀλλά ἐντελῶς φυσικό νά διαπιστώνουμε στά ἔργα καί τήν ζωή τῶν ἀσκητῶν τῆς ἐρήμου ἄκρα οἰκολογική εὐαισθησία καί εὑρηματικούς σέ ὁρισμένες περιπτώσεις τρόπους προστασίας τοῦ περιβάλλοντος.

Τό μολυσμένο περιβάλλον ἐπηρεάζει ὁλόκληρο τόν ἄνθρωπο. Ἡ μόλυνσή του μεταδίδεται ἐπιστρεπτικά σέ αὐτόν καί προσβάλλει τόν προσωπικό καί τόν συλλογικό ἀνθρώπινο νοῦ. Ἡ ἐξωγενής αὐτή μόλυνση τοῦ νοῦ ἔχει προσλάβει στήν ἐποχή μας ἐκρηκτικές διαστάσεις. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς κατακλύζεται κυριολεκτικά μέ ἐμπαθή νοήματα καί ἐξωθεῖται σέ ἐμπαθεῖς λογισμούς. Δέν θά ἀποτελοῦσε μάλιστα ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι οἱ ἐμπαθεῖς λογισμοί ἔφθασαν νά κατευθύνουν ὁλόκληρο τόν πολιτισμό μας. Καί τό καταναλωτικό πνεῦμα, πού προωθεῖ τήν ἀναζήτηση ὑλικῶν ἀγαθῶν γιά περιττές ἤ καί πλασματικές ἀνάγκες, δέν εἶναι τυχαῖο, ἀλλά ἐκφράζει αὐτόν τόν ἄφρονα πολιτισμό.

Χαρακτηριστικό εἶναι καί τό παράδειγμα τῶν διαφημίσεων, πού βομβαρδίζουν τόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας μέ ποικίλες μορφές καί ἀπό κάθε κατεύθυνση. Κύριος στόχος τῶν διαφημίσεων δέν εἶναι νά γνωστοποιήσουν διάφορα πράγματα ἤ νά προβάλουν τήν ποιότητα καί τήν χρησιμότητά τους, ἀλλά νά συνδέσουν τά νοήματά τους μέ πάθη στά ὁποῖα εἶναι ἐπιρρεπής ὁ ἄνθρωπος, προκειμένου νά τόν κερδίσουν καί νά τόν παρασύρουν στήν κατανάλωσή τους. Ἀπό τήν στιγμή πού θά ξυπνήσει κάποιος καί θά θελήσει νά ἐνημερωθεῖ γιά τό τί συμβαίνει γύρω του, ὡς τήν στιγμή πού θά ξανακοιμηθεῖ, ἀκούει ἤ βλέπει ποικίλα πράγματα νά προβάλλονται ἤ νά παρουσιάζονται ὡς ἐμπαθή νοήματα.

Ἡ σύνδεση τῶν νοημάτων μέ τά πάθη ἤ ἡ δημιουργία ἐμπαθῶν λογισμῶν δέν ἀποτελεῖ πλέον προσωπική μόνο ὑπόθεση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά πραγματοποιεῖται καί συλλογικά ἀπό τά λεγόμενα μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, ὅπως καί ἀπό τά ποικίλα ἄλλα ἠλεκτρονικά καί ἔντυπα ὄργανα. Θά μποροῦσε μάλιστα νά λεχθεῖ ὅτι στήν ἐποχή μας δέν ἀπομένει κἄν χρόνος γιά νά συνδέσει κάποιος μέ τόν προσωπικό του τρόπο τά νοήματα μέ τά πάθη καί τίς ἀδυναμίες του, γιατί ἐξαρχῆς τά νοήματα παρουσιάζονται συνδεδεμένα μέ πάθη καί ἀδυναμίες. Ἀκόμα καί ἐκεῖ, ὅπου παρεμβαίνει τό κράτος γιά τήν προστασία τῶν πολιτῶν, ὁ μολυσμός τῶν νοημάτων διατηρεῖται οὐσιαστικά ἀμείωτος. Ἔτσι π.χ. σέ διαφημίσεις τσιγάρων, ὅπου ἀναγράφεται ὅτι αὐτά «βλάπτουν σοβαρά τήν ὑγεία», εἰκονίζονται ἑλκυστικά πρόσωπα, πού σφύζουν ἀπό ὑγεία, νά καπνίζουν τσιγάρα σέ ἀπολαυστικό καί καλαίσθητο περιβάλλον.

Ὅλοι οἱ ἐρεθισμοί, πού δέχεται σήμερα ὁ ἄνθρωπος στήν καθημερινή ζωή του, τόν προκαλοῦν νά βγεῖ ἔξω ἀπό τόν ἑαυτό του. Τόν προσκαλοῦν νά βρεῖ τόν ἑαυτό του στά πράγματα· στά ὡραῖα ἐνδύματα, στά γευστικά ἐδέσματα, στίς ἀπολαυστικές διασκεδάσεις, στίς καλές ἀγορές. Σέ κεντρικό πολυκατάστημα τοῦ Λονδίνου προβάλλονταν στούς τοίχους καί στό πάτωμα διάφορες ἐπιγραφές, ὅπου διάβαζε κάποιος καί τά ἀκόλουθα: «Ἀγόρασέ με καί πᾶρε ζωή»· ἤ «ἀγοράζω, ἄρα ὑπάρχω». Καί σέ ἀπόλυτη ἁρμονία μέ ὅλα αὐτά, ἐμφανίζονται σήμερα καί τά τεράστια οἰκονομικά, ἠθικά καί κοινωνικά σκάνδαλα μέ τίς φανερές καί ἀφανεῖς διαπλοκές τους, πού συχνά συγκαλύπτονται μέ ἐπιμέλεια, πράγμα πού ἐντείνει τήν δυσοσμία τους.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τά μέτρα πού λαμβάνονται ἀπό διάφορους φορεῖς σέ τοπική ἤ καί οἰκουμενική κλίμακα γιά τήν προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἶναι τόσο ἀνεπαρκή καί ἐπιδερμικά, πού ἀδυνατοῦν ἀκόμα καί νά συγκρατήσουν τήν ἐξάπλωση τῆς μολύνσεως. Οἱ ἐκπομπές τοξικῶν ἀερίων, τά τοξικά ἀπόβλητα τῶν πυρηνικῶν ἐργοστασίων, ἡ ὀπή τοῦ ὄζοντος, τό φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου καί ἄλλα βλαβερά συνακόλουθα διαρκῶς μεγεθύνονται. Οἱ βιομηχανικά ἀναπτυγμένες χῶρες διατηροῦν ἐδῶ τό προβάδισμα, παρά τά προστατευτικά μέτρα πού λαμβάνουν, ἐνῶ οἱ ἀναπτυσσόμενες χῶρες σπεύδοντας πρός τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη θέτουν σέ δευτερεύουσα μοίρα τήν οἰκολογία καί τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος.

Ἀλλά καί μόνο τό νόημα τῆς ἀναπτύξεως, πού ἀπό τά μέσα τοῦ προηγούμενου αἰώνα ταυτίστηκε μέ τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη καί καθιερώθηκε ὡς παγκόσμιο ἰδεῶδες, βεβαιώνει τό μέγεθος τῆς ἀνθρώπινης ἀφροσύνης. Ἡ μονοδιάστατη αὐτή ἀνάπτυξη, ἀπογυμνωμένη ἀπό κάθε πνευματική ἀξία, ὑποτάσσει τόν ἄνθρωπο στά ὁρμέμφυτά του καί προωθεῖ τίς ἐμπαθεῖς διαθέσεις του. Ὑποβιβάζει τήν ἀνθρώπινη ἠθική στό χαμηλότερο δυνατό ἐπίπεδο καί εὐνοεῖ τήν προώθηση τῆς διαφθορᾶς καί τῆς ἐγκληματικότητος, πού τόσο πλεονάζουν στήν ἐποχή μας.

Μέ τά δεδομένα αὐτά εἶναι φανερό ὅτι ἡ προοπτική γιά τήν ἐξέλιξη τῆς καταστάσεως τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἄκρως ἀνησυχητική. Καί ἄν αὐτό ἰσχύει γιά τό φυσικό περιβάλλον, ὅπου ἔστω καί καθυστερημένα ἔχουν ληφθεῖ

καί λαμβάνονται κάποια μέτρα, πολύ περισσότερο ισχύει γιά το κοινωνικό περιβάλλον. Τό λάθος όμως, πού έγινε καί δέν έπαυσε νά γίνεται, είναι ότι ή θεραπεία της μολύνσεως του περιβάλλοντος έπιχειρήθηκε καί έπιχειρείται κυρίως στό έπίπεδο της άλογης κτίσεως. Όσο όμως παραθεωρείται ή έστία του μολυσμού, διεξάγεται άπλή σκιαμαχία. Άν ή μόλυνση του περιβάλλοντος δέν άντιμετωπιστεί στόν νού του άνθρώπου, άν δέν θεωρηθεί στό πνεύμα καί τό ήθος του καί δέν πραγματοποιηθεί ριζική μεταστροφή στήν σκέψη καί τό φρόνημά του, πρίν μάλιστα έρθει ή ύστατη στιγμή, δέν είναι δυνατό νά ύπάρξει έλπίδα θετικής προοπτικής γιά τό περιβάλλον[20].

Ή πρόταξη του προσωπικού έπιπέδου στήν καταπολέμηση της μολύνσεως του περιβάλλοντος μέ τήν έπισήμανση του νού ώς έστίας της μολύνσεως δέν δικαιολογεί καθόλου τήν παρεθεώρηση του θεσμικού έπιπέδου στό έργο αύτό. Καί θεσμικό έπίπεδο δέν είναι μόνο έκεινο, πού μέ διάφορους κανόνες ή άξίες μπορεί νά διασφαλίζει κάποια διάρκεια στούς τρόπους καταπολεμήσεως του μολυσμού του νού, άλλά καί έκεινο πού μέ διάφορα μέσα ή έργαλεία μπορεί νά διορθώνει ή νά προλαμβάνει βλάβες πού προκλήθηκαν ή προκαλούνται στό περιβάλλον άπό κακές ή άστοχες άνθρώπινες ένέργειες. Καί έπειδή ή μόλυνση αύτή δέν περιορίζεται σέ όρισμένες μόνο περιοχές ούτε άφορά κάποιους συγκεκριμένους λαούς, άλλά καλύπτει καί άπειλεί όλόκληρη τήν άνθρωπότητα, έπιβάλλεται παγκόσμια συστράτευση καί συνεργασία.

Παρά τίς φιλότιμες προσπάθειες πού έγιναν άπό τήν παγκόσμια κοινότητα καί τίς έπιμέρους οίκολογικές όργανώσεις, ή μόλυνση του περιβάλλοντος όχι μόνο δέν άναστέλλεται, άλλά καί έντείνεται καταστροφικά. Καί αύτό δέν είναι άνεξήγητο. Όλες οί προσπάθειες αύτές, ένώ φαίνονται άπτές καί ρεαλιστικές, άφήνουν έξω άπό τά ένδιαφέροντά τους τήν έστία της μολύνσεως καί έξαντλούνται στήν πειφέρεια, στά έξωτερικά στοιχεία καί φαινόμενα. Έτσι όμως χρονοτριβούν καί βαθαίνουν περισότερο τό πρόβλημα. Έξάλλου ή παγκοσμιοποίηση της έποχής μας δέν συμβαδίζει μέ τήν άνάπτυξη παγκόσμιας συνειδήσεως άλλά έντείνει τήν καλλιέργεια του άτομισμού.

Ή καταπολέμηση της μολύνσεως προϋποθέτει τήν άλλαγή του τρόπου ζωής, τήν άλλαγή του ήθους καί της νοοτροπίας του άνθρώπου. Προϋποθέτει μετάνοια. Καί ή μετάνοια, ώς άλλαγή του νού, είναι προσωπική ύπόθεση μέ ύπαρξιακό κόστος πού άναλαμβάνεται δύσκολα. Βέβαια τά άποτελέσματα της μετάνοιας, όσο ούσιαστικά καί άν είναι, περιορίζονται στό πλαίσιο της έφαμογής της. Μόνο μιά συλλογική μετάνοια μπορεί νά παρουσιάσει μετρήσιμα άποτελέσματα. Αύτό όμως δέν δικαιολογεί τήν προσωπική όλιγωρία.

Τέλος λέγοντας ότι ή έστία του άνθρωπογενούς μολυσμού είναι ό νούς του άνθρώπου, δέν πρέπει νά σκεπτόμαστε τόν νού τών συνανθρώπων μας, άλλά πρωτίστως τόν δικό μας νού. Δέν μποροῦμε νά καταπολεμήσουμε τόν μολυσμό στόν νού τών άλλων, πού είναι αύτεξούσιοι, καί άπό άντίδραση πρός ένδεχόμενη παρέμβασή μας είναι δυνατό νά μολυνθούν καί νά μολύνουν άκόμα περισσότερο τό περιβάλλον. Μπορεί όμως ό καθένας νά καταπολεμήσει τόν δικό του μολυσμό καί νά θεραπεύσει μέ τήν έμπρακτη μετάνοιά του τόν μολυσμό του κόσμου κατά τό μέτρο πού άντιστοιχεί σέ αύτόν.

Ή όπτική αύτή γωνία, πού φαίνεται ίσως έξωπραγματική, είναι ή μόνη ρεαλιστική γιά τήν ούσιαστική άντιμετώπιση του προβλήματος πού μας άπασχολεί. Ή άνόρθωση του κόσμου δέν είναι θεωρητική ύπόθεση ούτε άφορά άφηρημένα πράγματα. Ό κόσμος άπαρτίζεται άπό συγκεκριμένα πρόσωπα. Καί ή άνόρθωσή του μπορεί νά είναι πραγματική, μόνο όταν στηρίζεται στά συγκεκριμένα αύτά πρόσωπα. Κάθε άνθρώπινη ύπόσταση είναι πλασμένη «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» Θεού, καί περιέχει δυνάμει όλόκληρο τόν κόσμο. Ή άξία του άνθρώπου είναι μεγαλύτερη άπό τήν άξία όλόκληρου του κόσμου, ένώ ό ίδιος είναι ένας «δεύτερος κόσμος ἐν μικρῷ μέγας»[21].

Ό άνθρωπος συνδέεται όργανικά καί λειτουργικά μέ όλόκληρη τήν κτίση. Ή άλήθεια αύτή γίνεται περισσότερο κατανοητή μέ τήν σύγχρονη φυσική καί τήν πληροφορική. Όπως γνωρίζουμε, «τό άποτέλεσμα ένός πειράματος έπηρεάζεται, ή άκόμη καί καθορίζεται, όταν

[20] *Ό διαπρεπής καθηγητής της γεωγραφίας στό Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας Jared Diamond στό λαμπρό σύγγραμμά του, Κατάρρευση. Πῶς οἱ κοινωνίες ἐπιλέγουν νά ἀποτύχουν ἤ νά ἐπιτύχουν, Κάτοπτρο, Άθήνα 2007, σ.590, γράφει: «Προβλέπω ὅτι στό μέλλον, ἀκριβῶς ὅπως καί στό παρελθόν, οἱ ἀλλαγές στή συμπεριφορά τῶν πολιτῶν θά ἀποδειχθοῦν οὐσιώδεις ὅσον ἀφορᾶ ἀλλαγές στίς περιβαλλοντικές πρακτικές τῶν ἐπιχειρήσεων».*

παρατηρεῖται. Ἐξάλλου τό Σύμπαν χαρακτηρίζεται ὡς «συμμετοχικό», καί θεωρεῖται ὡς ἕνας ἠλεκτρονικός ὑπολογιστής, ὡς μία κοσμική μηχανή ἐπεξεργασίας τῆς πληροφορίας. Τέλος ἡ πληροφορία ἐμπλέκεται σέ τεράστιους χρόνους καί ἀποστάσεις ἐτῶν φωτός[22].

Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου συμπαρέσυρε καί τήν κτίση στήν καταστροφή[23]. Καί ὅπως ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου δέν περιορίζεται στά πρόσωπα, ἀλλά ἀφορᾶ καί τήν φύση του, ἔτσι καί ἡ κτίση ἀσθένησε στήν φύση της. Ἡ θεραπεία λοιπόν τοῦ κακοῦ στό ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπων καί στό ἐπίπεδο τῆς κτίσεως δέν κατορθώνεται, παρά μόνο μέ τήν θεραπεία ἤ τήν «καινουργία» τῆς φύσεώς τους. Τό ἔργο ὅμως αὐτό δέν εἶναι δυνατό νά πραγματοποιηθεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπο ἀλλά μόνο ἀπό τόν Θεό. Αὐτό προσφέρθηκε μέ τήν σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου.

«Νέαν ἔδειξε κτίσιν, ἐμφανίσας ὁ Κτίστης, ἡμῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις»[24]. Ἡ νέα κτίση, πού φανέρωσε ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ Χριστός, βλάστησε «ἐξ ἀσπόρου γαστρός»· «ἐκ Πνεύματος ἁγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου». Ἡ διαφορά τοῦ νέου ἀπό τόν παλαιό ἄνθρωπο δέν εἶναι μόνο ἠθική ἀλλά καί ὀντολογική. Ὅπως ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου πού συμπαρέσυρε τήν κτίση δέν συνιστοῦσε ἁπλή ἠθική παράβαση ἀλλά ὀντολογική ἐκτροπή, ἐφόσον ἀπέκοψε τά κτίσματα ἀπό τήν αἰτία καί τήν πηγή τῆς ζωῆς τους, ἔτσι καί ἡ νέα κτίση ἤ ἡ ἀνακαίνιση τῆς κτίσεως, πού φανερώθηκε μέ τήν σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου, συνιστᾶ ὀντολογική ἀποκατάσταση.

Ἡ καινή κτίση δέν δημιουργεῖται μονομερῶς ἀπό τόν Θεό, ἀλλά συντελεῖται μέ τήν ἀνθρώπινη συνεργασία. Ἀφετηριακά συνδέθηκε μέ τήν συνεργασία τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀλλά καί στήν συνέχεια ἡ εἴσοδος κάθε ἀνθρώπου στήν καινή κτίση πραγματοποιεῖται μέ τήν δική του συνεργασία. Βέβαια ἡ «καινή κτίσις», ὅπως καί ἡ ἐν Χριστῷ ζωή, ἀνάγεται οὐσιαστικά στόν μέλλοντα αἰώνα. Ἀλλά καί πάλι, ὅπως ἡ ἐν Χριστῷ ζωή, ἔτσι καί ἡ «καινή κτίση» θεμελιώνεται στόν παρόντα αἰώνα καί «ἐντεῦθεν ἔχει τάς ἀπαρχάς»[25].

Οἱ ἀπαρχές τῆς καινῆς κτίσεως βρίσκονται στήν ἀναγνώριση τῆς φύσεως ὡς κτίσεως, ὅπου τοποθετήθηκε ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν Θεό ὡς οἰκονόμος καί προστάτης. Ἡ νεωτερική ἀντίληψη ὅτι ἡ κτίση εἶναι κτήση, δηλαδή ἰδιοκτησία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου αὐτός μπορεῖ νά συμπεριφέρεται ὡς ἀπόλυτος κυρίαρχος χωρίς νά λογοδοτεῖ πουθενά[26], βρίσκεται στήν ἀφετηρία τῆς ἀνθρωπογενοῦς καταστροφῆς της. Ἡ κτίση εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ πρός τόν ἄνθρωπο καί μέσο ἀναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεό.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἄσκηση, τήν κάθαρση ἀπό τά πάθη καί τούς ἐμπαθεῖς λογισμούς, μέ τήν προσευχή καί τήν ἀναφορά του πρός τόν Θεό ἀνυψώνεται εὐχαριστιακά πρός αὐτόν, ἀνυψώνει μαζί του καί «πᾶν εἶδος κτίσεως», ἀποκαθιστώντας ἔτσι τό «κατ' εἰκόνα» στήν πληρότητά του[27]. Ἡ πνευματική αὐτή ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου καί μέσω αὐτοῦ ὁλόκληρης τῆς κτίσεως πρός τόν Δημιουργό, πού συμπυκνώνεται στήν εὐχαριστιακή ἀναφορά τῆς θείας Λειτουργίας, συνοψίζει τήν ὀρθόδοξη ἀπάντηση στήν πρόκληση πού ἀπευθύνει στόν ἄνθρωπο ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος. Ἔτσι συνεργάζεται ὁ Χριστιανός μέ τόν Θεό γιά τήν «καινή κτίση» καί τήν προγεύεται κατά τό μέτρο τῆς καθαρότητάς του. Ἡ τελική ὅμως φανέρωση τῆς κτίσεως αὐτῆς ἀναμένεται στά ἔσχατα. Ὅπως ἐπιγραμματικά λέει ὁ Ἀπόστολος Πέτρος, «καινούς οὐρανούς καί γῆν καινήν κατά τό ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ»[28].

[21] *Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 38,11, PG 36,324A.*
[22] *Βλ. James Gleick, Ἡ πληροφορία. Ἡ ἱστορία, ἡ θεωρία, ὁ χείμαρος, Τραυλός, Ἀθήνα 2011, σ. 21.*
[23] *Βλ. Ρωμ. 8,22.*
[24] *Χαιρετισμοί Θεοτόκου.*
[25] *Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 1, PG 150,493B.*
[26] *Γιά περισσότερα βλ. Μ. Μπέγζου, Νεοελληνισμός καί νεωτερικότητα, Γρηγόρης, Ἀθήνα 2011, σ. 250 κ.ἑ.*
[27] *Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Πρός μοναχήν Ξένην 59, ἔκδ. Π. Χρήστου, Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τόμ. 5, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 224.*
[28] *Α΄ Πέτρ. 3,13.*